

KULTÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného
ústavu
Ludovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Gejza Horák CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

E. Bajzíkova, V. Betáková
CSc., PhDr. G. Horák CSc.,
prof. PhDr. J. Horecký DrSc.,
I. Masár, doc. PhDr. J. Ma-
tejčík CSc., PhDr. J. Oravec
DrSc., PhDr. K. Palkovič,
prof. PhDr. J. Ružička DrSc.,
člen korešpondent SAV, J.
Sabol, E. Smiešková, M. Ur-
bančok

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 9

OBSAH

E. Smiešková, Jazyková
kultúra a frazeológia . . . 289

Hlasy o slove

P. Tonkovič, Slovo, reč,
jazyk a hudba 293

Čítame Slovník slovenského
jazyka 296

A. Habovštiak, P. O Hviez-
doslav — majster slovenské-
ho slova 299

Š. Peciar, Ešte raz o prídav-
ných menách *obecný* a *vše-
obecný* 302

I. Masár, O ustaľovaní jed-
notných názvov 305

Rozličnosti

Zo slovenských ľudových ná-
zovov húb. M. Majtánová 310

O jednom „návode na použitie“.
M. Ivanová-Šalingová 312

Udialo sa a stalo sa. V. Uhlár 313

Výslovnosť predložiek *s*, *so*, *k*,
ku. E. Bajzíkova 314

Od 1. júna platí nový cestovný
poriadok. G. Gotthardová 315

Správy a posudky

Niektoré francúzske práce o ja-
zykovej kultúre. J. Bartoš 316

Spytovali ste sa

Pracovná sila. M. Marsinová 318

Topánka, topánočka. J. Jacko 318

Bochum — v Bochume. M. Pi-
sárčiková 319

Špatný nie je zlý. G. Horák 319

Nočný Paríž, či nočná Paríž?
J. Jacko 320

Na postriežke, nie „na čakanej“.
Š. Michalus 320

KUL TÚRA SLOVA

Jazyková kultúra a frazeológia

ELENA SMIEŠKOVA

Ako možno pozorovať na stránkach tohto časopisu, starostlivosť o jazykovú kultúru sa týka všetkých plánov jazyka, všetkých jeho zložiek. Výrazne v ňom vystupuje pozornosť venovaná pravopisnej, výslovnostnej a lexikálnej stránke prejavov, ich rozboru z hľadiska normy, nachádzame v ňom časté poukazy na správne používanie tvarov, väzieb, rozoberá sa lexikálna stránka. Zatiaľ sme však nevenovali dostatočnú a primeranú pozornosť slovenskej frazeológii a jej vzťahu k jazykovej kultúre.¹

Čo je frazeológia a v čom je jej význam pre jazykovú kultúru?

Frazeológia ako jazykovedná disciplína nemá dlhú tradíciu, ale v súčasnosti je predmetom živého záujmu lingvistov na celom svete. Široký a všestranný výskum sa rozvinul najmä v sovietskej lingvistiky. Vychádzajú a pripravujú sa frazeologické slovníky národných jazykov, do popredia vystupuje aj potreba vedeckého porovnávania frazeológie národných jazykov. Pri skúmaní frazeológie sa vyhranilo niekoľko smerov, ktoré sa usilujú o vymedzenie, definovanie a klasifikáciu frazeologických výrazových prostriedkov jazyka. V základe sa však väčšina bádateľov zhoduje v tom, že frazeológia je súhrn ustálených slovných spojení (môžu to byť spojenia dvoch slov, ale i spojenia s vetnou stavbou), ktorých význam nevyplýva zo súhrnu významov jednotlivých komponentov spojení, lež celé spojenia (alebo ich časť)

¹ Frazeológia alebo jednotlivých frazeologických spojení sa týkajú príspevky Š. Peciar, *Vziať za svoje — vziať skazu*, KS 3, 1969, 58; tenže, *Niečo nám môže byť ukradnuté*, KS 3, 1969, 142-147; M. Ivanová-Šalingová, *Možno sa dostať s dakým do križku*, KS 1, 1967, 244; *Luhaf si do vrečka*, KS 3, 1969, 125-126.

majú svoj osobitný, frazeologický význam. Komponenty (slová) spojenia dávajú význam spoločne, preto pri frazeologizmoch hovoríme o význame celku. Ide o ustálené spojenie takéhoto druhu: *Vyjsť na psí tridsiatok* (všetko stratiť, prísť o všetko, dogazdovať), *vodiť niekoho za nos* (klamať, zavádzať), *od á do zet* (od začiatku do konca, všetko), *za amen* (za chvíľu, za veľmi krátky čas), *obstálo na nitke* (veľa nechýbalo, len-len že...), *figu drevenú* (vyjadruje žartovný zápor), *ani čihi, ani hota* (ani tak, ani tak, nijako; nedá sa pohnúť), *vešať si ako baran na rohy* (brať si neprimerané, nezvládnuteľné povinnosti, záväzky), *kradnúť ako straka, dobrý ako kus chleba* atď. Do frazeológie v širšom zmysle sa zvyčajne zaraďujú aj príslovia, porekadlá a rozličné úslovia, medziiným aj pre ich formálnu a významovú ustálenosť. Takéto spojenia si pri používaní zachovávajú nemennú alebo len málo meniteľnú ustálenú podobu, z pamäti sa vynárajú a v reči sa reprodukovujú ako hotové celky s celostným významom. Treba pri nich zdôrazniť aj významnú okolnosť, že prevažná väčšina z nich je známa v jazyku veľmi dávno, prenáša sa z pokolenia na pokolenie a že má teda aj iné hodnoty ako len číro jazykové.

Prečo je frazeológia národného jazyka taká dôležitá, že treba na ňu upozorňovať z hľadiska kultúry reči? Nestačí dobre poznať pravidlá správneho ohýbania a spájania, pravopisu a výslovnosti jednotlivých, izolovaných slov, ich význam a štylistickú hodnotu, aby bolo naše vyjadrovanie bezchybné z jazykovej stránky? Ukazuje sa, že to nestačí, lebo pri stavbe prejavov nepoužívame ako stavebný materiál iba jednotlivé slová, lež i celé, hotové ustálené spojenia a pri ich výbere a používaní musíme ich hodnotiť rovnako ako izolované slová: či sú to slovenské vyjadrovacie prostriedky (za také pokladáme i prevzaté zdomácnené frazeologizmy).

Pri sledovaní používania frazeológie sa stretávame s viacerými negatívnymi faktami, ktorým treba venovať pozornosť.

1. Okolnosť, že okruh slovenskej frazeológie, ktorá sa aktívne používa najmä v súčasnej hovorenej reči, je pomerne úzky. I keď berieme do úvahy, že v jazyku niektoré prostriedky zastarávajú alebo sa menia, prehodnocujú, treba to pripísať tomu nežiadúcemu javu, že sa napríklad pri vyučovaní spisovného jazyka nevenuje slovenskej frazeológii primeraná pozornosť, že sa nerozvíja proporcionálne k ostatnej slovnej zásobe. Nedostatkom je, že niet ani prístupných zbierok a špeciálnych slovníkov. Takéto príručky totiž poskytujú možnosť overiť si správnosť výberu a umožňujú osvojiť si väčšiu zásobu týchto výrazových prostriedkov.²

² Základná slovenská frazeológia je systematicky zatiaľ zachytená len v Slovníku slovenského jazyka. Zbierka A. P. Záturského *Slovenské*

2. Iste aj s týmto nedostatkom súvisí, že povedomie a ovládanie základnej zásoby a základnej podoby slovenskej frazeológie nie je u veľkej časti používateľov jazyka dost' pevné, dostatočne zafixované. Tak sa domáce frazeologické bohatstvo nielenže náležite nevyužíva, ale často sa používa chybné, nepresné a popletené. Príklad na to poskytuje napr. použitie zdeformovaného frazeologického spojenia: *Preťahovanie medu popod nos* (Pravda 27. 5. 1969) namiesto základnej a ustálenej podoby *preťahovať medové motúzy (motúziky) popod nos* vo význame „sľubovať niečo a nesplniť, balamutiť sľubmi“.

Sem patria i prípady, keď sa formálne správne frazeologické spojenie použije v texte, v situácii, do ktorej nepatrí, teda s nedostatočným pochopením jeho významu. Napr. frazeologizmus *mať prsty v niečom* možno použiť len v pejoratívnom význame, lebo znamená, že niekto sa zúčastňuje na niečom, čo nie je celkom v poriadku, je z nejakého hľadiska neprípustné. Chybné je teda použité vo vete *V tomto pracovnom víťazstve má prsty aj kombajnista zväzák Július Semko*, lebo tu ide o kladné hodnotenie účasti.³

3. Najväčšie výhrady však treba mať proti nepotrebnému, mechanickému a chybnému preberaniu a prekladaniu frazeologizmov. Konkrétne — v našej jazykovej situácii — máme na mysli české frazeologizmy, a to najmä v prekladoch, ktoré majú skôr publicistický, informačný ráz. Príčina je jednak v blízkosti a stálom kontakte jazykov, ktoré majú istú časť lexiky a tiež frazeologických spojení spoločnú, jednak v nedostatočnej starostlivosti pri ich výbere a používaní alebo v ich nedostatočnom poznaní. Často sme svedkami, že v prejavoch inak dobrej jazykovej úrovne sa zanedbáva práve frazeológia. Tento nedostatok svedčí o tom, že sa frazeológii nepripisuje také miesto v jazyku, aké jej patrí. No práve frazeológia je veľmi citlivou zložkou jazyka a býva skúšobným kameňom dokonalého ovládania vlastného i naučeného jazyka. Okrem iného frazeológia koncentruje gramatické a lexikálno-sémantické rozdiely medzi jazykmi, a tak nemôže byť rovnaká ani v dvoch veľmi blízkych jazykoch. Napríklad isté konštrukcie frazeologického rázu v češtine, hoci obsahujú slová Slovákom zrozumiteľné, nie sú v slovenčine prijateľné a adaptabilné: *dát se vidět* (prejaviť sa ako štedrý, veľkorysý človek, preukázať sa), *dát se slyšet* (prejaviť sa verejne, s úmyslom upozorniť na seba), *to si dám líbit* (to sa mi páči, to je dobré, to už hej!), *dát /nechat si něco líbit* (dovoliť, zniesť, strpieť), *má to něco do sebe* (je na tom

príslovia, porekadlá a úslovia, Bratislava 1965, ktorá obsahuje i frazeologické spojenia v užšom zmysle, je ťažko prístupná, takisto zbierka *Slovenské príslovia*, Bratislava 1953, ktorú zostavil A. Melicherčík a E. Pauliny.

³ Pozri *Jazyková poradňa* IV, str. 382.

niečo zaujímavé, nie je to bezvýznamné; niečo na tom je), *na tom nesejde* (na tom nezáleží), *co ťe nemá!* (mýliš sa; kdeže! Ale choď!) a iné. Vyjadrovacia sila takýchto jednotiek predpokladá zázemie v jazykovom systéme a jazykovom povedomí, v ustálenosti. Preto ich výskyt v slovenskom texte v mechanicky poslovenčenej podobe nemá potrebnú zrozumiteľnosť, komunikatívnosť, je nesprávny, významovo prázdny a škodlivý. Niekoľko dokladov na ich výskyt v slovenskom texte: *Chobotnica si to „nedá“ ľúbiť* (Smena 13. 10. 1967). *Oho, to si nechám ľúbiť!* (Smena, seriál Cisco).. *Okresné orgány si to len tak páčiť nenechali.* (Pravda 26. 1. 1967). *Som presvedčený, že to neboli stratené dni, ktoré — ako sa ľudove (!) hovorí — mali niečo do seba.* (Smena 3. 4. 1969). *Umrel dávno, čo dával darmo, veď na tom nezide, ani pri Kristovom hrobe vartu zadarmo nestála.* (Kultúrny život 8. 9. 1967). *Čo ťa má! Nemiešame sa jeden druhému do života.* (Pravda 28. 1. 1967). *Čo ťa nemá!* (televízna hra 8. 7. 1969). Za väčšinu z týchto spojení nemáme síce v slovenčine rovnocennú frazeologickú náhradu, ale ani tak prevzatie chýbajúcich prostriedkov nie je v takejto podobe v slovenčine prijateľné. Spojenia tohto druhu, na rozdiel od spojení inej stavby, sa nedajú adaptovať, nemôžu sa prispôbiť a zdomácnieť.

Ďalej frazeológia, najmä domáceho a ľudového pôvodu, nie je spätá len s jazykovým systémom, lež má aj hodnoty mimojazykové, súvisiace s kultúrou, dejinami, spôsobom života a myslenia jeho nositeľov, lebo vyrástla na báze osobitného, v danom jazykovom spoločenstve zrozumiteľného spôsobu myslenia a formovania obraznosti. To sa týka aj paremiologického bohatstva jazykov, prísloví a porekadiel. Mimojazykovú, národnoreprezentačnú hodnotu frazeológie treba vyzdvihovať, nie zastierať, podceňovať.

Pri mechanickom, nepozornom a necitlivom preberaní frazeológie a pri jej primitívnom prekladaní prenášajú sa do slovenského textu aj vyslovene neslovenské slová, ktoré ho úplne znehodnocujú a nemajú v slovenskom texte čo hľadať: *premočený do „morku“ kostí* (Smena 9. 7. 1969), namiesto *premočený do nitky, až na kožu, mokrý ako myš: ostane na „holičkách“* (Smena 17. 4. 1967), namiesto *zostane na holom, vyjde na psi tridsiatok, na mizinu; naletíme na „špek“* (Smena 29. 1. 1967), namiesto *sadneme na lep* a i.

Medzi slovenskou a českou frazeológiou sú rozdiely aj v takých frazeologických jednotkách, ktoré sú stavbou, počtom komponentov a významom veľmi podobné (napr. slovenské spojenie *narodil sa v čepčeku*, české *narodil se v košilce* — o človeku, ktorý má v živote šťastie).

Iste je namieste otázka, kde hľadať prostriedky, oporu pri aktívnej starostlivosti o jazykovú čistotu a pôvodnosť, pre zachovanie a rozvíjanie slovenskej frazeológie. Zatiaľ nemáme spoľahlivú a prístupnú

zbierku, slovník slovenskej frazeológie, treba sa obracať na pramene, z ktorých sa do slovenského spisovného jazyka dostala a dostáva: predovšetkým na ľudovú slovesnosť (napr. slovenské ľudové rozprávky v podaní Dobšinského) a na diela tých autorov, u ktorých sa tieto výrazové prostriedky najčastejšie nachádzajú v pôvodnej podobe (Kalinčiak, Kukučín, Tajovský, Hronský a iní). Aj tu treba začať a pokračovať predovšetkým v škole a na hodinách jazykovej a literárnej výchovy venovať slovenskej frazeológii potrebnú pozornosť. Ako sme videli na príkladoch, veľkú zodpovednosť za stav slovenskej frazeológie majú i redaktori a korektori v hromadných komunikatívnych prostriedkoch, ktoré majú taký široký záber a dosah vo veciach jazykovej kultúry. Starostlivý výber a hodnotenie frazeologických prostriedkov jazyka, kritickosť a opatrnosť pri výbere a prekladaní sú v tomto okruhu prirodzenou požiadavkou.

HLASY O SLOVE

Slovo, reč, jazyk a hudba

Napísať do časopisu *Kultúra slova o kultúre slova, reči a jazyka v hudobnej oblasti* nie je také ľahké, ako sa na prvý pohľad vidí. Ťažko je v krátkom článku zachytiť všetky súvislosti vzťahu slova, reči, jazyka a hudby.

Nejde len o to, že sa v tzv. vokálnej (spievanej) hudbe spájajú dve okolnosti: reč a hudba. Problém je v tom, že sa tu zjednocujú dva príbuzné i odlišné vyjadrovacie a dorozumievacie spôsoby i prostriedky — slovesný a hudobný. Vzájomné spájanie sa uskutočňuje preto, aby sa spievaná myšlienka zdôraznila, prehĺbila a obojstranne objasnila. Kým slovo, reč udáva konkrétnu náplň, slovesný obsah, zatiaľ hudba utvára lyrický ponor alebo dramatické napätie, ilúzie spevu. Ak spev pochopíme ako predĺženú vokalizáciu a intonáciu reči a reč ako nivelizovaný, naratívny spev (parlando), sú obidve oblasti relatívne v jednej rovine. V tejto východiskovej polohe môžeme zistiť spoločné prvky i vlastnosti obidvoch oblastí: slovesnej i hudobnej. Čím sa od nej viac vzdalujeme smerom k rytmizovanému spevu a hovorenej reči, tým viac narastajú odlišnosti a špecifické osobitosti (ortoepia, ortofónia, vokabilita, kantabilita, rytmometrika, prozódia, sémantika, syntax, tektonika a pod.) obidvoch oblastí a nároky na ich správne

používanie. Takto by sme mohli pokračovať až do mikroanalýzy vzťahov slova a hudby.

Zdôrazňujem, že týchto pár myšlienok sa vzťahuje na spev (slovo a hudbu) tradičnej, zaužívanej hudby, a nie na najnovšie výdobytky poézie, ktorá často pracuje so slovom ako so zvukom, a nie ako s významom. Takisto sa tieto úvahy nevzťahujú na najnovšie výboje napr. v elektronickej hudbe, kde sa pracuje so slovom a rečou ako s akustickým materiálom a nie sémanticky a syntakticky.

Tu nás zaujíma predovšetkým to, ako sa prejavuje slovo, reč a jazyk v tradičných hudobných prejavoch u nás vôbec a v jednotlivých formách a žánroch osobitne. Všetci vieme, že spev nie je obyčajný konverzačný, ale osobitný, povznesený umelecký spôsob prejavu, kde slovo, reč podliehajú štruktúre verša a celá strofa u slovoslade i v celku, obsahom i skladbou zodpovedá hudobnej myšlienke melódie alebo je s ňou v rozpore. Už pri tomto globálnom pohľade zaujímame i nevdojak hodnotiaci postoj. Pri hlbšom rozbere začne sa vyhraňovať náš prístup nielen k celku, ale aj k jednotlivostiam. Často ani nezbadáme, že robíme sémantický (významový, obsahový) rozbor slov, veršov, slôh. Pri opätovnej úvahe ponárame sa do expresívnej (výrazovej) stránky slovného výraziva v jednotlivostiach i v celku. S tým už bezprostredne súvisí pohľad na štylistický, slohový a syntaktický skladobný spôsob spracovania a vyjadrovania. Takto chtiac-nechtiac triedime, vyberáme a porovnávame text s hudobným obsahom a nakoniec vynášame celkový úsudok o estetickej a vôbec kultúrnej úrovni celého spevného prejavu i piesňového útvaru.

V najkonkrétnejších a najrozšírenejších formách nájdeme vzťahy slova a hudby v ľudových piesňach. Vyše šesťdesiat tisíc dosiaľ zapísaných slovenských piesňových textov nám poskytuje presvedčivý dôkaz o obsahu i hĺbke ľudovej poézie, o kultúre ľudového básnického slova i jazyka. Z tejto obrovskej zásoby môžeme čerpať poučenia nielen o vynikajúcej obrazotvornosti, emocionálnosti, ale aj o osobitnej poetickej schopnosti nášho ľudu. Táto obrovská tradícia nám nad všetku pochybnosť dokazuje aj všestrannú výrazovú a vyjadrovaciu schopnosť nášho jazyka. Stačí sa zahĺbiť do veršov hociktorej piesňovej zbierky. Dôležité je, že z tejto poézie môžeme odvodiť aj spôsob jej tvorby, jej prijímania, účinku i rozširovania. Pretože sa na tvorbe piesňovej poézie zúčastňuje celý národný kolektív, sú aj slová, reč, jazyk tejto tvorby vybrané a uznávané v celej národnej pospolitosti.

Komplikované vzťahy slova, reči, jazyka a hudby vznikajú v individuálnej profesionálnej umelej tvorbe vokálnej hudby. Tu sa už veľmi často obsahovo naruša korelácia medzi poéziou textu a melódie. Tieto nezhody vyplývajú obyčajne z toho, že buď autor textu, buď autor hudby výberom slov alebo hudby nadnášajú svoje subjektívne názory úmyselne jeden nad druhý, alebo ich umelecky nevládzu vyrovnať. Keďže vo vokálnej tvorbe slová, texty nesú poéziu konkrétneho obsahu, najväčšia váha je na nich. Preto sa dnes

tolko kritizujú operné libretá, texty kantát a oratórií, piesne, a to najmä piesne tanečné a pop song. Vyčíta sa im, že sú málo poetické, že sú profánne, laické a ešte horšie. Kritika sa obracia nielen na autorov hudobných textov, ale i na rozširovateľov týchto piesní — na spevákov a hudobníkov, rozhlas, televíziu a priamo na gramofónové vydavateľstvá, ktoré často z ekonomických záujmov priam chrlia na trh umelecky slabé a jazykovo chybné hudobné prejavy a útvary.

Nás v tejto súvislosti zaujíma na prvom mieste slovo, reč, jazyk v hudobnej oblasti. Chceme znova zdôrazniť, že aj tu je naša reč, náš jazyk najdôležitejším elementom, a preto mu treba venovať najväčšiu starostlivosť.

Kultúra slova, reči a jazyka je vizitkou celej našej kultúrnosti. O tom, čím nám je náš rodný a spisovný jazyk, ako ho používať, kultivovať, a to aj v hudobnej oblasti, vydal Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV podľa koncepcie riaditeľa J. Ružičku Tězy o slovenčine. Tieto tézy odobrené slovenskou kultúrnou verejnosťou ako národný dokument mali byť v každej rodine. Mali by sa po odsekoch čítať, aby prešli do života nás všetkých. Tězy o slovenčine a jazykové príručky by sa mali stať najpoužívanějšími príručkami redaktorov rozhlasu, televízie a vydavateľstiev i všetkých verejných činiteľov, ktorí prichádzajú do styku s hovoreným i písaným slovom. Kultúra nášho slova, našej reči, nášho jazyka mala by sa stať prvým prejavom elegancie nášho moderného života a štýlu socialistickej spoločnosti.

PAVOL TONKOVIČ

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykového ústavu L. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Orávca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalínovej a M. Urbančoka.¹

flúškať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s príznakom expresívnosti a s významom „striekať, špliechať (o vode)“. So zreteľom na zvukomalebný základ by sme pokladali za primerané hodnotiť toto sloveso ako spisovné, a to aj napriek tomu, že doklady máme iba od Hviezdoslava (na základe toho sa asi usudzovalo na nárečovosť). Na zvrtnú podobu *flúškať sa* vo význame „fliaskať sa“ máme doklad od Felixa: *Flúskali sa tak nemilosrdne, že im červené iskry len tak z nosa vyfrkovali*. Na slová *flusknúť*, *flusnúť*, *fluskot*, ktoré sú odvodené od toho istého zvukomalebného základu, máme doklady ešte od ďalších autorov: od Gacka a Rázusa.

fokoš — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo maďarského pôvodu s výkladom „hrubá palica so sekerovitým ostrím, druh valašky“. Už tento výklad naznačuje, že *fokoš* a *valaška* nie sú synonymné (alebo nie celkom synonymné) slová. Naznačujú to aj výklady v iných slovníkoch. Káľal slovo *fokoš* vysvetľuje takto: „húl se sekerou, druh valašky (švihácké)“. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu je takýto výklad: „hrubá palica so sekerou; druh valašky“. Zaujímavé sú aj ekvivalenty v slovníkoch od Jančoviča a Pecháňa. Jančovič ako ekvivalenty k maďarskému slovu *fokos* uvádza slovenské *fokoš* a *čakan* (teda valašku nespomína) a Pecháň k slovenskému *valaška* uvádza maďarské *szekece* (teda nespomína *fokos*). O rozdielnosti medzi valaškou a fokošom svedčí aj doklad z časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti (1938, č. 1—2): *V prvej skrini umiestené sú rozličné typy palíc, fokošov, valašiek* atď. Vidno teda, že *fokoš* je iná realia ako *valaška*. Ako pomenovanie reality treba toto slovo pokladať za spisovné.

fošňa, foršňa, foršta — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slová. Vo výkladovej časti sa však spisovný ekvivalent neuvádza, výklad je opisný: „hrubá drevená doska“. Tým SSJ súčasne ukázal, že spisovného ekvivalentu niet. V terminologickej oblasti sa táto situácia vyriešila

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

tak, že sa za spisovnú kodifikovala z uvedených podôb podoba *fošňa*.² Ako z dokladov vidieť, slovo *fošňa* sa v spisovnej reči dobre ujalo. Avšak svojou podstatou sú rovnaké aj podoby *foršňa* a *foršta*. Preto myslíme, že je primerané pokladať aj tie za spisovné (neterminologické) varianty podoby *fošňa*.

Poznámka. V SSJ sa význam slov *fošňa*, *foršňa*, *foršta* vysvetľuje takto: „hrubá drevená doska“. Pretože sa v terminologickej oblasti slová *doska* (v príslušnom význame) a *fošňa* presne rozlišujú, myslíme, že by pri výklade bolo najlepšie vychádzať z výkladov, ktoré sú v Stavebníckom náučnom slovníku I (Slovenské technické vydavateľstvo, Bratislava 1961): *doska* = druh tenkostenného plochého reziva hrúbky 13 až 55 mm; *fošňa* = druh doskového reziva hrúbky 40 až 100 mm (alebo sa tieto výklady mali popri všeobecnejších uplatniť ako odborné).

frckoš — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo s príznakom pejorativnosti vo význame „hlúpy, popletený alebo neslušný človek“. So zreteľom na silnú expresivitu by sme pokladali za primerané hodnotiť toto slovo ako spisovné.

Poznámka. Výklad v SSJ sa nezdá primeraný. Ukazujú na to jednak doklady, jednak vysvetlenia v iných slovníkoch. Kálalov slovník má pri slove *frckoš* český ekvivalent *třeštidlo*. Slovník A. Jánošíka — E. Jónu má synonymné spojenie *streštený človek*. Tieto údaje sa nám zdajú primeranejšie. Vyhovujúci by bol takýto výklad: pochábel, ľahťikár.

frniak — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s výkladom „(nadávka) usoplenec, sopľoš“. So zreteľom na silnú expresivitu by sme pokladali za primerané hodnotiť ho ako spisovné slovo so zriedkavým (alebo až ojedinelým) výskytom (máme iba jediný doklad od Rysulu).

frfrať, frfravý — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová s príznakom expresivnosti. Za spisovné sa zrejme pokladajú iba podoby *frflať, frflavý*. So zreteľom na to, že ide o slová so zvukomalebným základom, by sme obmeny *frfrať, frfravý* pokladali za spisovné so zriedkavým výskytom. Tak sa v SSJ riešil napr. pomer medzi podobou *mrmlať* a *mrmráť*. Napokon ani zreteľ na autorov určenie o nárečovosti nepodopiera (podoby *frfrať, frfravý* majú Hviezdoslav, Jesenský, Rázus, Gráf).

frišký, friško — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slová s príznakom zastaranosti. Hneď na začiatku treba poznačiť, že príslovka *friško*

² Pozri napr. poznámku J. Horeckého, *O niektorých drevárskych názvoch*, *Jazyková poradňa III*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1964.

má zreteľne vyššiu frekvenciu ako prídavné meno *frišký* a že najmä pri nej nemožno hovoriť o príznaku zastaranosti. Okrem toho sa ukazuje, že práve so zreteľom na túto príslovku je dvojicu *frišký, friško* vhodnejšie pokladať za spisovnú s príznakom hovorovosti. Niekoľko dokladov: *Nemal tak friško umrieť.* (Hečko) *Friško som zakúpil z toho čísla sto výtláčkov.* (Šándor) *Tak friško to nejde!* (Králík)

Poznámka. Máme aj starší doklad na substantivizované adjektívum *frišký* vo význame „druh rýchleho tanca“ od Dumného: *Už točila sa (Anička) s ním (s Andrašoveckým) vo friškom.*

frišný — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s príznakom zastaranosti. Hodnotili by sme ho (okrem zastaranosti) obdobne ako predchádzajúce *frišký*: je to spisovné, hovorové slovo. V našom materiáli máme najmladší doklad od Jesenského. Od starších autorov uvedieme aspoň dva doklady: *Georga, nepáčilo by sa ti maslo s chlebičkom, je frišné?* (Timrava) *Dve kladý frišných kariet ležali pri ňom na stole.* (Vajanský)

fruštik, frištik, frištuk — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slová s príznakom zastaranosti. Doklady ukazujú, že aspoň slovo *fruštik* je primeranejšie hodnotiť ako spisovné, hovorové slovo, ktoré zastaráva. Máme naň od rozličných autorov okolo pätnásť dokladov. Napr.: *Ale, človeče, čo neješ? Veď poriadny motýľ viac potrebuje na fruštík!* (Vajanský) *Iní sa cmúľajú. Pred fruštikom cmuk, pri obede cmuk-cmuk, pri večeri cmuk-cmuk-cmuk.* (Jesenský) Rovnako by sme hodnotili aj sloveso *fruštikovať*.

Poznámka. V SSJ nedopatrením v heslách *frištik, frištuk* a *frištikovať, frištukovať* vypadli práve najfrekventovanejšie podoby *fruštik* a *fruštikovať*, hoci sa odkazom na ne upozorňuje.

fíľať — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové expresívne slovo s významom „rýchlo, prudko bežať, uháňať“. Myslíme, že niet nijakého dôvodu pokladať toto slovo za nespisovné. Je to spisovné expresívne slovo, utvorené od zvukomalebného základu. Použili ho títo autori: Vajanský, Podjavorinská, Rázus a Rázusová-Martáková.

frňať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové expresívne slovo s významom „rýchlo bežať, uháňať, fíľať“. Napriek tomu, že autori podľa pôvodu ukazujú na Oravu (Hviezdoslav, Kukučín, Jégé), pokladáme za primerané toto sloveso, pretože je utvorené od zvukomalebného základu, hodnotiť ako spisovné. Oproti synonymnému *frndžať* je relatívne zriedkavé.

Poznámka. Výklad v SSJ nie je primeraný, lebo uvádza iba sekundárny odtienok primárneho zvukomalebného významu. Na ten ukazuje napr. tento doklad od Kukučina: *Žofka, čujúc frňať koliesko, prikradne sa prizeraf, ako pekne vie priať... strojík*. Primeraný by bol napr. výklad, ktorý sa v SSJ uvádza pri slovese *frndzať*: „prudko, rýchlo sa pohybovať a pritom vydávať svištavý zvuk; prudko, rýchlo bežať“.

frnda — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové expresívne slovo s výkladom: „dievka alebo žena, ktorá sa rada parádi, parádnica“. Myslíme, že niet nijakých dôvodov pokladať toto slovo za nespisovné. Doklady máme od Hollého (z hry Kubo), Karvaša a Mináča.

Poznámka. Doklady od Mináča a Karvaša (tie pri koncipovaní prvého dielu SSJ neboli k dispozícii) ukazujú, že k uvedenému výkladu treba pripojiť aj pejoratívne synonymum *fiľena*. Uvádzame obidva doklady: *Tak im môj Miško odišiel aj s tou svojou frndou*. (Mináč) *Na odchode si odplul: „Frnda!“*

P. O. Hviezdoslav — majster slovenského slova

ANTON HABOVŠIAK

Organizácia Spojených národov pre výchovu, vedu a osvetu — UNESCO zaradila 120. výročie narodenia P. O. Hviezdoslava do zoznamu významných výročí v roku 1969. Toto významné výročie nás zaväzuje, aby sme si aj my pripomenuli na stránkach nášho časopisu aspoň čosi z toho, čo utvoril a národu zanechal jeden z jeho najväčších synov. Táto naša povinnosť všímať si Hviezdoslavovo dielo je dnes nájstojčivejšia aj preto, že je predmetom záujmu kultúrneho sveta i mimo územia našej vlasti.

Hviezdoslavova básnická činnosť bola významným príspevkom aj pri rozvoji a obohacovaní slovenčiny a jej uvádzaní do nášho kultúrneho života. Veď je známe, že Hviezdoslav nebol iba básnikom, ale aj popredným obrancom slovenčiny a aktívnym bojovníkom za jej uplatnenie vo všetkých zložkách národnej kultúry. Týmto zámerom sa Hviezdoslav usiloval prispôsobiť aj svoje básnické vyjadrovacie prostriedky, svoju reč.

Jeho rozsiahla básnická tvorba veľmi výrazne ukazuje, že Hviezdoslavovým cieľom bolo čo najviac obohatiť náš jazyk a rozvinúť v rámci básnických umeleckých možností všetky slovotvorné možnosti slovenčiny. V tejto súvislosti sa hneď vynárajú otázky, kde básnik hľadal pramene na obohacovanie jazyka a nakoľko sa mu tieto zámery podarili.

Na obidve otázky je ťažko odpovedať. Hviezdoslav je totiž z jazykového hľadiska taký mnohotvárnny a pritom zaujímavý, že ešte potrvá dlhší čas, kým sa dôkladne osvetlia všetky stránky jeho jazyka. Čo však podmienilo mnohotvárnosť, šírku a hĺbku jeho básnického vyjadrovania, možno aj na základe doterajšieho skúmania jeho jazyka dosť dobre osvetliť. Hviezdoslav hľadal a nachádzal žriedla pre svoj jazyk predovšetkým v domácej pôde. Jeho rodné nárečie sa stalo tak základným východiskom i prameňom pri obohacovaní jeho vyjadrovacích prostriedkov. Slovná zásoba a s ňou súvisiaca frazeológia rodného prostredia sa mu stala stavebným materiálom v takom rozsahu ako ani u jedného slovenského spisovateľa. Tým, že Hviezdoslav veľmi rád obdivoval a potom aj opisoval najdrobnejšie fakty z dedinského života, zachytil nám, a to zámerne a cieľavedome, veľmi veľa nových a často aj nezvyčajných slov z opisovaného prostredia. Tento pracovný postup súvisel, pravdaže, s jeho realistickými cieľmi: pôsobiť na čitateľa čo najpravdivejšie nielen podrobným opisom vecí a činností, ale aj využitím slovnej zásoby.

Keď Hviezdoslav pozoroval svojim básnickým pohľadom činnosť oráča na poli, volil taký pracovný postup, že súčasne zachytil aj ľudové termíny, ktoré súvisia s touto činnosťou. A tak nachádzame uňho výrazy: *pluh*, *ťažalo* (ťažadlo = súčasť volského postroja pri oraní), *jarmo*, *vodzka*, *orný vózok* (voz, ktorý sa používa na prevážanie náradia a siatia na jar pri oraní), *hriadel* (= časť pluhu), *styk* (nástroj na čistenie pluhu pri oraní), *skärk* (zle vyoraná zakrivená brázda), *úvrať* (koniec role, kde sa oráč obracia), *rozsievka* (druh plátenej kapsy, z ktorej rozsieva oráč zrnú). Ale nie iba slová terminologického charakteru využíva pri opise činnosti roľníka na poli. Aj citoslovcia, ktoré roľník používa v styku so zvieratami pri tejto práci, sú z domáceho prostredia, napr. tzv. rozkazovacie citoslovcia ako *hejk!*, *sa-sa!*, *čihí-hot!*, *hejk-hore!*, *hó-hó*, *no*, *hóže!*, *ta sa beľa*, *ta!*¹

V akom rozsahu využíva Hviezdoslav ľudovú terminológiu, možno ilustrovať na botanických termínoch v jeho tvorbe. V básni *Prechádzky letom* (1898) nachádzame napr. tieto názvy rastlín: *kosatec*, *ustavač*,

¹ Príklady z tohto významového okruhu sme čerpali z Hviezdoslavových básní *Poludienok* (1891) a *Oráč a kosec* (1881–1901).

laskavec, čakanka, mak, povojka, nezabúdka, blyštek, materina duška, ľadník, ľalia, orešec, nevädza, kúkoľ, kopytník, podražec, moch, stonoha.

Aj stromy sú v tejto básni veľmi bohato zastúpené a spomína sa tam napr. *smrek, jedľa, borovica, jabloň, topoľ, oskoruša, jalovec, plánka, lipka, kalinčie, tis, jaseň, brest, klen, javor, javorec, iva, limba, olša (= jeľša), sosna, hrab, brest, jarabina, breza, buk, buček, dub, dubec.*

V Ežovi Vlkolínskom (1890) Hviezdoslav z rastlín spomína ešte napr. aj *lopúch, konský štiav, bršlicu, žitňačku, mádru, turček, králiček.* Ako vidieť z dokladov, Hviezdoslav dobre poznal nielen reálie, ale aj ľudové názvy. V tomto významnom diele nášho veľkého básnika sa však môžeme dozvedieť aj o mnohých reáliách a ich názvoch. Tak napr. na svadbe Eža Vlkolínskeho sa jedli „*všaké polievky; kapusta, v ktorej sa tuška (= sviňacina) váľala, drobký s plnkou, drobký s kutľami, medová a omastená griska, pečienka, koláče, štrúdle, radostníky* (druh koláčov²). V diele Ežo Vlkolínsky môžeme ďalej nájsť ľudovú terminológiu, ktorá sa vzťahuje napr. na odev a jeho časti, na pomenovanie rodinných vzťahov, rozmanitých funkcií, názvy a opisy hier i zábav, ktoré sa konali na svadbe ap. O slovnej zásobe v Hviezdoslavovej tvorbe možno celkove povedať, že je nesmierne bohatá a že v bohatstve výrazových prostriedkov vlastne nemá páru v slovenskej literatúre.

Kto chce Hviezdoslavovi porozumieť, musí poznať nielen veci, deje a činnosti, ktoré tento básnik opisoval, ale aj ich názvy, t. j. mal by poznať terminológiu, ktorá sa na ne vzťahuje. Nestačí však iba osvojiť si jednotlivé slová vo Hviezdoslavovom diele. Ak chceme preniknúť v celom rozsahu do Hviezdoslavovej tvorby, treba, aby sme sa usilovali porozumieť aj jeho nezvyčajne bohatú frazeológiu. Bez podrobnejšej interpretácie môže byť takáto frazeológia dosť ťažko zrozumiteľná. Tak napr. v básni *Večera* (1892) máme spojenie *ponosiť zbanku*. V nárečiach *ponosiť zbanku* značí zrážať dovedna hrudky masla do väčšej hrudy tým, že sa nádoba pri tom drží v náručí a že sa s ňou chodí po izbe. V tej istej básni sa ďalej píše, že Ondrej by mal *ísť s obuchom na nevestu*. *Isť s obuchom na niekoho* značí zaobchádzať s niekým prísne, tvrdo a s použitím fyzickej sily.

Hviezdoslav však využil v širokom rozsahu mnohé slovotvorné postupy spisovného jazyka i nárečí. Podaktoré z nich sú však charakteristické iba pre jeho tvorbu, napr. slová ako *ruvot* (od slovesa *ruvať*), *ďavkot* (od slovesa *ďavkať*), *nuk* (= núkanie), *pnosť* (od *pnúť sa*),

² Hviezdoslavove zbrané spisy básnické, III. zv., Martin 1934, 237, 246.

úkoj (= ukojenie), *zmät* (= zmätenie). O týchto slovách možno dnes povedať, že sú v spisovnom jazyku nezvyčajné. Pri výčitke, že si Hviezdoslav svojvoľne tvoril nové slová, básnik odpovedá takto: „Ja nestvoril som ani jediné slovo. Tie, ktoré používam, sú všetky zo živej reči ľudovej.“³ Tento výrok treba doplniť v tom zmysle, že za ľudové slová básnik pokladá i tie, ktoré si utvoril na základe postupov známych v ľudovej reči, t. j. aj tie slová, ktoré sme práve uviedli.

Hviezdoslav je naozaj veľký básnik a nezvyčajný majster slova. V tejto súvislosti chceli by sme však ešte raz zdôrazniť, že na porozumenie jeho diela je potrebné poznanie slovnej zásoby a frazeológie. Bohatstvo výrazových prostriedkov i nezvyčajný rozsah jeho básnického diela urobili ho veľkým a zaradili súčasne medzi postavy, ktoré sa čestne zaraďujú do európskej a svetovej kultúry.

Ešte raz o prídavných menách obecný a všeobecný

ŠTEFAN PECIAR

Medzi normatívne poučky o správnom používaní slov v spisovnej slovenčine patrí aj poučka o tom, kedy, v akých významoch a v ktorých typických spojeniach sa náležite používajú príd. mená *obecný* a *všeobecný*. Normatívnu poučku, že príd. mená *obecný* a *všeobecný* neslobodno zamieňať, keďže okruhy ich používania v súčasnej spisovnej slovenčine sa ani čiastočne neprekrývajú (nie sú to ani čiastočné synonymá), a najmä jej praktickú aplikáciu má poznať každý slovenský redaktor a každý dobrý korektor, tobôž všetci tí, čo chcú písať správne po slovensky.

Pretože sa v poslednom čase dosť často stretávame s nenáležitým používaním adjektíva „obecný“ namiesto *všeobecný*, pokladáme za účelné znovu si pripomenúť významové rozdiely medzi oboma adjektívami.

Príd. meno *obecný* sa v súčasnej spisovnej slovenčine náležite používa len vo význame „patriaci obci, majúci nejaký vzťah k obci, týkajúci sa obce, súvisiaci s obcou“. Typické spojenia príd. mena *obecný* v uvedenom význame sú napríklad tieto: *obecná hora*, *obecná cesta*, *obecný dom*, *obecná knižnica*, *obecný pozemok* (*Slovník sloven-*

³ *Hviezdoslav v kritike a spomienkach*, Bratislava 1954, 410.

ského jazyka uvádza ešte viacero iných spojení). V staršom jazyku sa príd. meno *obecný* používalo širšie ako v súčasnosti. Okrem uvedene-
ného základného významu malo aj význam „týkajúci sa spoločnosti, spoločenský, verejný“. Napríklad u Kalinčiaka nájdeme spojenie *obecné dobro*, u Mináča *obecný úžitok*. V súčasnom jazyku sa adjektívum *obecný* v tomto význame pociťuje ako zastarané a nahrádza sa synonymami *verejný, spoločenský*. Patinu starodávnosti má príd. meno *obecný* aj vo význame „obyčajný, prostý, pospolitý“. V tomto význame bolo v staršom jazyku bežné najmä spojenie *obecný ľud*. V súčasnej spisovnej slovenčine sa adjektívum *obecný* v tomto význame už nepoužíva, lebo ho nahradili uvedené synonymá *obyčajný, prostý, pospolitý*. V dnešnom odbornom botanickom a zoologickom názvosloví za staršie „obecný“ máme *obyčajný*, napríklad: *orgován obyčajný, borievka obyčajná, čakanka obyčajná, krt obyčajný, lastovička obyčajná*. (Porov. Jazyková poradňa 5, 1968, 50 a heslá *obecný* a *obyčajný* v *Slovníku slovenského jazyka II.*)

Pod vplyvom češtiny preniká do slovenčiny používanie adjektíva *obecný* vo význame „všeobecný“, najmä v odbornej terminológii a v odbornom a publicistickom štýle. Napríklad logici a filozofi majú radi „obecné pojmy“, mnohí matematici hovoria o „obecných číslach“ aj „obecných rovniciach“, v geometrii môžeme počuť o „obecnom trojuholníku“, ba niekedy zablúdia aj do jazykovedy termíny „obecný význam“, „obecné podstatné mená“. Vo všetkých uvedených a im podobných termínoch je príd. meno „obecný“ v spisovnej slovenčine nenáležité. Dobrí autori ho v takýchto spojeniach nepoužívajú a nahrádzajú ho príd. menom *všeobecný*. Správne teda hovoríme o *všeobecných pojmoch*, v matematike o *všeobecných číslach* a o *všeobecných rovniciach*, v jazykovede o *všeobecnom* (veľmi abstraktnom) *význame* a o *všeobecných podstatných menách* čiže apelatívach (na rozdiel od vlastných mien). (Porov. 3. význam adjektíva *obecný* v *Slovníku slovenského jazyka II.*) V geometrii by sme dali prednosť termínu *obyčajný trojuholník* (na rozdiel od rovnoramenného, rovnostranného alebo pravouhlého trojuholníka) pred termínom „všeobecný trojuholník“, ktorý zaznamenáva *Slovník slovenského jazyka* (II, 409, heslo *obecný*), a pravdaže, pred nesprávnym termínom „obecný trojuholník“.

V súvislosti s príd. menom *obecný* možno si položiť aj takú otázku, prečo sa použitie tohto príd. mena v spojeniach ako *obecný pojem, obecný význam, obecné číslo, obecné podstatné meno* a pod. v spisovnej slovenčine hodnotí ako nenáležité, keď v najbližšom slovanskom jazyku v češtine sa spojenia tohto typu pokladajú za náležité a správne. Má to príčinu v jemných štruktúrnych rozdieloch medzi češtinou a slovenčinou. V oboch našich jazykoch, v slovenčine i v češtine, sa pociťuje potreba rozlišovať aj formálnymi prostriedkami ten významový

rozdiel, ktorý je v slovenčine medzi príd. menami *obecný* a *všeobecný*. Čeština má možnosť vyjadriť tento významový rozdiel rozlíšením adjektívnej prípony *-ný* (tvrdej) a *-ní* (mäkkej). Proti slovenskému adjektívu *obecný* je v češtine *obecní*, napríklad v typických spojeniach *obecní dům*, *obecní pozemek*, *cbecní pole*, *obecní les* a pod. V češtine teda nie je možná kolízia homonymných adjektív *obecný*¹ (= patriaci obci) a *obecný*² (= všeobecný) ako v slovenčine. Preto sa v češtine udržalo adjektívum *obecný* ako čiastočné synonymum adjektíva *všeobecný*, kým v spisovnej slovenčine príd. meno *všeobecný* získalo širší priestor a vytlačilo v niektorých významových odtienkoch staršie *obecný*, ako o tom bola reč vyššie.

Adjektívum *všeobecný* sa v súčasnej spisovnej slovenčine náležite používa v dvoch významoch (porov. SSJ V, 186): 1. vo význame „týkajúci sa všetkých, všetkého, patriaci všetkým“ (napr. *všeobecná mienka*, *všeobecný súhlas*, *všeobecné dobro*, *všeobecná radosť a spokojnosť*, *všeobecné volebné právo*, *všeobecný štrajk*, *všeobecná kríza*, *všeobecná daň*, *všeobecná mobilizácia* a pod.) a 2. vo význame „zovšeobecňujúci, zhrnujúci, abstraktný“ (napr. *všeobecný význam*, *všeobecné tézy*, *frázy*, *všeobecné pojmy* a pod.).

Z toho, čo sme dosiaľ povedali, jednoznačne vychodí, že použitie adjektíva „obecný“ nemožno uznať za náležité napríklad v týchto kontextoch: *Túto nijako nenápadnú poznámku netreba chápať iba ako obecnú tézu, ale skôr ako veľmi presne mienenú výstrahu. — Skupina politikov začína v obecnéj polohe kritizovať kult osobnosti po XX. zjazde KSSZ celkom otvorene.* (Oba citáty sú z článku Jaroslava Brabca *Maov najťažší kongres*, *Smena* z 11. júna 1969.) V oboch prípadoch, tak v spojení *všeobecná téza*, ako aj v metaforickom spojení *vo všeobecnej polohe*, sa žiada použiť adjektívum *všeobecný*. Pravda, spojenie „kritizovať niekoho, niečo vo všeobecnej polohe“ je dosť náročný štylistický zvrät, zrozumiteľný len malému počtu čitateľov. Oveľa viac čitateľov *Smeny* by porozumelo, o čo ide, keby sa povedalo alebo napísalo *kritizovať niekoho, niečo vo všeobecnosti* alebo *z hľadiska všeobecných tém*.

Slovenskí jazykovedci absolvovali už veľa trpezlivých i trápnych diskusií s niektorými tvrdohlavými odborníkmi s posunutým jazykovým vedomím, ktorí síce tvrdia, že „všeobecný“ je iné ako „obecný“, ale nechcú pochopiť, že práve preto tieto dve prídavné mená neslobodno ľubovoľne zamieňať. Ani v žurnalistike.

O ustalovaní jednotných názvov

IVAN MASÁR

1. V jazykovej praxi je známy jav, že v istých prípadoch sa pomerne ťažko ustalujú¹ jednotné celonárodné názvy (termíny, pomenovania). Skôr, ako začneme hľadať odpoveď na otázku, prečo je to tak, treba aspoň stručne uviesť niektoré všeobecne prijímané zistenia a poznatky o slovnej zásobe.

Slovná zásoba akéhokoľvek jazyka — teda i slovná zásoba slovenčiny — zahrnuje všetky slová, ktoré sa v istom období v danom jazyku vyskytujú a funkčne využívajú. Celá slovná zásoba slovenčiny má dve základné vrstvy prostriedkov: prostriedky spisovné a nespisovné.² Diferenciácia a klasifikácia prostriedkov slovnej zásoby sa však tu nezastavuje. Ak uplatníme štylistické kritériá, zistíme vo vydelených vrstvách ďalšie skupiny. Jednu skupinu tvoria slová štylisticky nepríznakové a do druhej sa začleňujú slová štylisticky príznakové. K štylisticky nepríznakovým slovám patria také výrazy, ktoré sa vyskytujú v akomkoľvek jazykovom prejave. Ich charakteristickým znakom je, že nemajú štylistické zafarbenie.³

Do skupiny spisovných štylisticky nepríznakových jazykových prostriedkov patria aj tzv. odborné slová, ktoré sa v jazykovednej, ale aj v ostatnej odbornej literatúre označujú slovom termín.⁴ V prácach o slovnej zásobe a názvoslovnej problematike sa prijíma názor, že termíny patria do takej vrstvy spisovných prostriedkov, do ktorej možno najaktívnejšie zasahovať, usporadúvať ju, normalizovať, skrátka

¹ Ustalovaním sa rozumie jednak prirodzený vývinový pohyb v slovnej zásobe spôsobený bežným používaním istých prostriedkov (jazykový úzus), jednak umelý zásah do niektorej vrstvy slovnej zásoby, ktorý vykonávajú kompetentné inštitúcie, napr. názvoslovné komisie, normalizačné úrady a i.

² K spisovným prostriedkom (k spisovným slovám) patria bežné slová, ktoré sa používajú bez osobitného vymedzenia, a odborné názvy (termíny), používané najmä v odbornom jazyku. Vrstvu nespisovných slov tvoria slová pochádzajúce z nárečí, t. j. nárečové slová, ďalej slangové slová (dôležitý je tzv. odborný slang, t. j. zásoba názvov používaných v osobnom styku medzi odborníkmi istého odboru), žargónové slová a domáce slová.

³ Štylistickým príznakom sa rozumie taká vlastnosť slova, ktorá ho odlišuje od neutrálnych, bezpríznakových slov. Ako štylistický príznak sa najčastejšie pociťuje tzv. citové zafarbenie slova, i keď štylistickým príznakom nie je iba ono. Aj štylisticky príznakové slová sa delia na niekoľko vrstiev, napr. hovorové slová, kancelarizmy, básnické výrazy, expresíva atď. (podrobnejšie J. Mistrík, *Slovenská štylistika*, Bratislava 1965, 95 n.)

⁴ Termín (názov) je pomenovanie pojmu vymedzeného definíciou a miestom v systéme pojmov daného odboru. (*Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie*, ČSTČ 3, 1964, 134.)

možno ju zámerne ovládať a regulovať. Ale aj napriek „ovládateľnosti“ a iným vlastnostiam tejto špecifickej vrstvy slovnej zásoby pomerne ťažko sa v jednotlivých prípadoch ustalať celonárodné termíny. Pozorovaním a rozborom konkrétneho jazykového materiálu pokúsime sa odhaliť príčiny tohto stavu.

2. V slovnej zásobe slovenčiny je vcelku bežné a dobre známe slovo *komora*. I to je známe, že toto slovo má v našom jazyku pomerne veľký počet významov. Najčastejšie sa ním rozumie tmavá miestnosť, používaná na uschovávanie potravín, ďalej uzavretý priestor (*tmavá kcmora*, *plavebná komora*, *spaľovacia komora*, *plynová komora*), dutina niektorých orgánov tela (*srdcová komora*, *očná komora*), združenie na obranu stavovských záujmov (*lekárska komora*, *hudobná komora*) atď. Vidíme, že slovo *kcmora* sa používa v spisovnom jazyku v niekoľkých veľmi rozmanitých významoch. Môžeme teda hovoriť o jeho významovej preťaženosti, ktorá má za následok, že sa pomkýna do úzadia jeho základný význam „tmavá miestnosť na uschovávanie potravín“. V tomto význame sa bežne uprednostňuje hovorové slovo neslovenského pôvodu *špajza*. Je pozoruhodné, že ani ďalší spisovný prostriedok — slovo *zásobáreň* — nekonkuruje slovu *špajza* dost presvedčivo. Bežní používatelia jazyka ho nateraz jednoducho nepocitujú ako primeraný prostriedok na pomenovanie danej reálie. V ich jazykovom vedomí je slovo *zásobáreň* fixované vo význame „budova, priestor, kde sa uskladňujú zásoby, sklad“, prípadne v prenesenom význame „zdroj, rezervoár niečoho“ (napr. *Kanada je svetovou zásobárňou obilia*).

V každom jazyku sa nájdu situácie, keď na pomenovanie tej istej veci má jazyk viacero prostriedkov, t. j. výrazov, slov. (Slovo *vec* treba chápať v najširšom význame tohto slova.) V takom prípade sa hovorí o synonymii alebo o synonymných, rovnoznačných výrazových prostriedkoch.⁵ V spisovnej slovenčine sa napríklad kus látky štvorcového alebo trojuholníkového tvaru, slúžiaci ako prikrývka hlavy, ramien, prípadne hrdla, pomenúva slovami *ručník*, *šatka* (porov. *hodvábny ručník* — *hodvábna šatka*, *kašmírový ručník* — *kašmírová šatka*, *pestrý ručník* — *pestrá šatka*). Obidva tieto prostriedky spĺňajú pri dorozumívaní svoju funkciu bez ujmy na správnosti a presnosti vyjadrenia. Navyše sú rovnoznačné aj v niektorých ďalších významoch.

⁵ Rovnoznačné (synonymné) slová sú ako prostriedok vyslovene štylistický veľmi časté v umeleckej literatúre a v bežnej reči. Tu sa chápu ako prejav lexikálneho bohatstva jazyka. Naproti tomu v odbornom jazyku (v terminológii) sú nežiadúcim javom, pretože sú v rozpore s hlavnou terminologickou zásadou, podľa ktorej jednému pojmu má zodpovedať len jeden termín. (Pozri J. Horecký, *Úloha synonym v terminológii*, KS 2, 1968, 323.)

Ručníkom i šatkou rozumieme v spisovnej slovenčine aj štvorec látky, používanej na utieranie tváre, slz, potu ap., teda jednoducho to, čo slovom *vreckovka*. Ukazuje sa, že v spisovnej slovenčine má význam „štvorec látky na utieranie tváre, slz“ nie dvojica, ale dokonca rad rovnoznačných prostriedkov.⁶ O ich oprávnenosti v spisovnej vrstve slovnej zásoby niet najmenej pochybnosti. Ale treba si súčasne uvedomiť, že existencia viacerých rovnoznačných a všestranne vyhovujúcich prostriedkov je vlastne prekážkou pri ustáľovaní jednotných názvov. V prípadoch typu *ručník — šatka — vreckovka* môže sa síce normalizačným zásahom ustáliť v úzkom odbornom kruhu jeden z týchto názvov, ale v bežnej jazykovej praxi sa to hneď nemusí odzrkadliť. (Ide o prax mimo odborného okruhu.)

Isté ťažkosti s ustáľovaním názvov vznikajú aj vtedy, keď sa síce už dávnejšie normovali vyhovujúce spisovné termíny, ale v bežnej jazykovej praxi sa i naďalej používajú v takých významoch, ktoré si používatelia jazyka osvojili podľa krajovej, prípadne nárečovej príslušnosti. Napr. názvy obilnín *žito*, *raž*, *pšenica* používajú sa v rozmanitých oblastiach Slovenska rozmanite, t. j. nie vždy v ustálených (normovaných) významoch.⁷ Pravda, ani to nie je zanedbateľná okolnosť pri skúmaní otázok, ktoré súvisia s prenikaním celonárodne platných a ustálených spisovných prostriedkov k najširším vrstvám používateľov spisovného jazyka.

3. Z hľadiska ustáľovania jednotných názvov je ešte zložitejšia situácia pri nespisovných, príznakových prostriedkoch.

Pri prenikaní bezpríznakového prostriedku do spisovného vyjadrovania hrá závažnú úlohu vžitost' štylisticky príznakového prostriedku v istom pracovnom alebo odbornom okruhu. Skúsenosť ukazuje, že sa tu dosť často dáva prednosť príznakovým prostriedkom pred nepríznakovými. Napr. pre nízky drevený stolček, resp. podnožku odporúča sa už dávnejšie názov *stolec*, *stolček*. Ani jeden z týchto názvov však doteraz nenahradil v plnom rozsahu slovo *šamel*, pochádzajúce z nemčiny, prípadne deminutívne expresívne podoby *šamlík*, *šamrlík*, *šamerlík*, pevne zakotvené na istej časti nášho jazykového územia.

⁶ Ak vezmeme do úvahy aj nespisovné prostriedky, rozšíri sa tento rad najmenej o dva členy (*kapesník*, *šnupticheľ*).

⁷ Oficiálne sa názvom *pšenica* rozumie obilnina, ktorá sa vo vedeckom botanickom názvosloví nazýva *Triticum vulgare*, a názvom *raž* druh obilniny a jej zrno, vedecky nazývané *Secale cereale*. (Porov. heslá *pšenica* a *raž* v Slovníku slovenského jazyka III, 660, 704.) Na istej časti územia Slovenska sú v našich nárečiach dva názvy — *raž* a *žito* — pre ten druh obilia, ktorý sa po latinsky nazýva *Secale cereale*, na inej časti územia, napr. okolie Topoľčian, rozumie sa zasa pšeniceou a žitom to, čo latinským botanickým názvom *Triticum vulgare* atď.

Rovnako ťažko sa uplatňuje spisovný nepríznačový prostriedok oproti vžitému názvu z nižšej hovorovej vrstvy slovnej zásoby. Kožušinový alebo kožušinou podšitý vak na ochranu trupu pred zimou, ktorý používajú najčastejšie deti, sa oveľa častejšie pomenúva názvom *fusak* (z nižšej hovorovej vrstvy) ako slovotvorne náležitým a významovo priezračným termínom *nánožník*, ktorý ešte nezdolal u širších vrstiev používateľov spisovného jazyka. Zrejme sa nateraz pociťuje jeho novosť a umelosť.

Jazyková prax neraz teda stavia používateľa jazyka pred voľbu medzi príznačovým a nepríznačovým pomenovaním, pričom sú veľmi časté prípady, že príznačový člen dvojice má isté výhody z hľadiska tzv. jazykovej ekonómie a pružnosti dorozumievania.⁸ Z „konkurenčnej“ dvojice *tryskáč* (hovorové, t. j. príznačové slovo) — *prúdové lietadlo* sa v bežnom pracovnom styku spravidla uprednostňuje jednoslovný názov *tryskáč*, ktorý je síce menej presný a významovo nepriezračný, ale zato operatívnejší ako dvojslovný názov *prúdové lietadlo*. Pre tie isté dôvody sa uprednostňuje príznačový názov *pásák* (slangové slovo) pred dvojslovným názvom *pásový traktor*, nenáležitý názov *pásakár* pred viacslovným spisovným pomenovaním *vodič pásového traktora*, ľudové slovo neslovenského pôvodu *štriknódl* pred viacslovným pomenovaním *ihlica na pletenie* ap.⁹

Zriedka môže vzniknúť aj taká situácia, že sa viacslovný názov s príznačovým členom chápe ako bežný, obvyklý a viacslovný názov s nepríznačovým členom pociťuje sa ako menej bežný. Tak napríklad okrem vžitosti slova *cverna*, ktoré má hovorový ráz, upevňuje jeho terajšie postavenie v našej slovnej zásobe aj to, že továreň na výrobu nití sa častejšie pomenúva dvojslovným názvom *cvernová továreň*, príp. jednoslovne *cvernovka*. Naproti tomu s bezpríznačovým slovom *niť* neutvoril sa ani jednoslovný, ani viacslovný názov továrne na výrobu nití.¹⁰

⁸ V teórii terminológie, ale aj v názvoslovnej praxi sa požaduje, aby termín bol významovo priezračný, ustálený, presný, jednoznačný. V praxi sa veľmi vyzdvihuje požiadavka krátkosti (jednoslovnosti) termínov. Z istého hľadiska sú jednoslovné termíny nesporne výhodné. Ale závažnejšia požiadavka ako krátkosť je významová priezračnosť a spisovnosť termínu. Preto napr. možno odporúčať len viacslovný názov *slečný rozpúšťač vosku*, a nie tzv. praktický, výhodný jednoslovný názov *voskotopka*.

⁹ Zvyčajne sa zabúda, že v odbornom okruhu môže mať viacslovné pomenovanie aj skrátené varianty: *ihlica na pletenie* — *ihlica*, *vodič pásového traktora* — *traktorista*.

¹⁰ Potenciálny výraz *niťovka* — plurál tejto podoby sa používa vo význame „cestovina tvaru nite“ — mal by zrejme tiež hovorový ráz (porov. v Slovníku slovenského jazyka štylistické kvalifikátory pri slovách *cvernovka*, *vačónka* atď.). Zriedkavý je aj neutrálny názov *továreň na nite*.

V rámci tzv. vžitých názvov treba uviesť ešte prípady, keď sa oproti vžitému názvu alebo pomenovaniu istej činnosti ťažko ustaluje významovo priezračnejší, t. j. vhodnejší názov. Látanie, resp. zašívanie dier prešivaním nitou na spôsob mriežky označuje sa nemotivovaným slovesom *štopkať* (*štopkať ponožky, pančuchy, bavlna na štopkanie*). Výskyt tohto slovesa je nepomerne vyšší ako frekvencia motivovaného, t. j. významovo priezračného slovesa *mriežkovať*, ktorým sa výstižnejšie označuje tá istá činnosť ako slovesom *štopkať*.

Napokon pri ustalovaní celonárodne platných názvov majú nemalú úlohu aj jazykové kontakty — zjednodušene povedané znalosť názvu istej reálie v inom jazyku a neznalosť názvu tej istej reálie v domacom jazyku. Intenzívnymi kontaktmi s češtinou možno vysvetliť ťažkosti s ustalovaním slovenskej podoby *čapík* oproti adaptovanej podobe *čipok* (ide o farmaceutický termín označujúci liek kužeľovitého tvaru, ktorý sa vkladá do niektorej telesnej dutiny) alebo názvu *podval* oproti názvu *pražec* (otesané opracované brvno alebo predmet podobný brvnu používaný ako podklad pod niečo, napr. *železničný podval, bukový podval, cementový podval*). Do toho istého okruhu zaraďujú sa aj názvy *záchytká — jímka, kvapeľ — krápnik, mačina — drn, snímač — čidlo* a i. Pravdaže, nejde len o česko-slovenské jazykové kontakty, ale aj o kontakty aktívnych používateľov spisovnej slovenčiny s inými jazykmi, najmä s ruštinou, s nemčinou a v ostatnom čase aj s angličtinou. (Porov.: rus. *chozrasčot* — slov. *hospodársky rozpočet*, fr. *chassis* — slov. *spodná časť auta, podvozok*, angl. *kontajner* — slov. *prepravník* atď.). Konštatujeme teda, že aj opozícia cudzí prostriedok — domáci prostriedok istým spôsobom prekáža pri ustalovaní jednotných celonárodných názvov. Používateľ spisovnej slovenčiny, ktorý sa oboznámil s názvom istej reálie v cudzom jazyku, spravidla sa nenamáha, aby si osvojil aj jej domáce pomenovanie.

4. Na základe pozorovaní, pri ktorých uvedené príklady nie sú jednotlivosťami, ale reprezentantmi istých typov v slovnej zásobe, môžeme sa pokúsiť o zovšeobecňujúci záver.

Existencia rozmanitých vrstiev slovnej zásoby utvára už sama osebe medzi týmito vrstvami isté napätie, akýsi „konkurenčný“ tlak a súčasne stavia používateľa jazyka pred úlohu vybrať zo štýlovo diferencovaných prostriedkov to, čo je pre danú situáciu najprimeranejšie. V súvislosti s odborným jazykom je namieste požadovať len voľbu spisovných a normalizovaných prostriedkov. Prostriedky z iných vrstiev slovnej zásoby sú tu neorganické, sťažujú dorozumievanie a znižujú presnosť odborného prejavu, ktorá je jednou z prvoradých požiadaviek odborného jazyka.

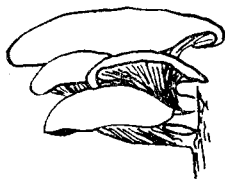
Ťažkosti pri ustalovaní celonárodných spisovných názvov spôsobuje teda významová preťaženosť istých prostriedkov (*komora — špajza*),

rovnosť niektorých prostriedkov slovnej zásoby ako celku (*ručník, šatka, vreckovka; stolec, stolček — šamel, šamrlík, šamlik*), promiskuita niektorých názvov (*žito, raž, pšenica*), operatívne nespisovných prostriedkov (*pásakár — vodič pásového traktora*), jazykové kontakty (*jímka — záchytká, chozrasčot — hospodársky rozpočet*). Je jasné, že skúmaním a rozborom ďalšieho jazykového materiálu by sme pravdepodobne odhalili aj iné príčiny ťažkostí s ušľachťovaním jednotných celonárodných názvov. Pravda, to nás v oblasti jazykovej kultúry neoslobodzuje od povinnosti sústavne spolupracovať s inštitúciami, ktoré majú vplyv na ušľachťovanie názvov, upozorňovať na nedostatky a v záväznom odbornom prejave vyžadovať iba používanie ušľachťovaných spisovných termínov.

ROZLIČNOSTI

Zo slovenských ľudových názvov húb

Hľiva ušľachťovitá Pleurotus ostreatus (JACQ.) QUÉL.

Neskoro v jeseni, ba aj v zime, keď je pôda zamrznutá na kosť, nájdeme na kmeňoch alebo na pňoch najmä listnatých stromov huby lastúrovitého až jazykovitého tvaru s tmavším, obyčajne sivavým povrchom klobúka a svetlejšími lupeňmi. Plodnice rastú často vo väčších skupinách, takže neraz obrastajú celé stromy. Ich dužina je tuhšia, ale šťavnatá a chutná. Ako ste už možno z opisu poznali, ide o hľivu.

Najbežnejší slovenský názov tejto huby je *hľiva*. Je to veľmi staré slovo, ktoré sa v dnešných slovenských jazykoch zachovalo v rozličných významoch, takže nemôžeme spoľahlivo určiť, na ktorú hubu sa pôvodne vzťahovalo. V slovenských nárečiach máme doložené aj hláskové a slovotvorné obmeny, ako napríklad pri Trenčíne a Považskej Bystrici *liva*, na okolí Nitry a Ružomberka *hľivka*, v Krupine *hľivec*, v Hriňovej a v Dolných Orešanoch *hľivák*, v goralských obciach *gliva*.

Na okolí Ilavy a Martina je rozšírený názov *huba*.

Združené pomenovania typu *buková hľiva*, *bukovo hľiva*, *ješeňovo hľiva*, *stromská hľiva*, *hľiva stromcovka*, *kladná huba*, *kladová huba* alebo *orechová huba* poukazujú na to, že ide o huby rastúce na stromoch. Túto okolnosť zdôrazňujú aj názvy *bukovnica* z Rajca, *kladnička* z Brodského pri Senici a ďalšie názvy odvodené od slovného základu *peň-*, napríklad *openka* z Polomky, *podpenka* od Kežmarku a Ružomberka, *podpinka* z okolia Popradu a Levoče, *podpňovka* od Revúcej, *piňakovka* od Levoče a Spišskej Novej Vsi, *pnovka* z Borského Mikuláša, *piňček* od Levíc, *podpník* od Topoľčian.

Kontamináciou názvov *kladnička/kladnačka*, t. j. *kladná huba*, taká, ktorá rastie na kladách, so slovom *chladný* vzniklo pri Trenčíne a Bánovciach pomenovanie *chladnačka*, v Kuchyni *chladnička*, ktoré signalizuje neskorý vegetačný čas týchto húb, rovnako ako názvy *jasienka* z Valaskej Dubovej a *michalka*, *micholák* z Kysúc.

Ojedinele doložené názvy ako *hnedáčky* z Veľkého Zálužia pri Nitre, *psie uchá* zo Starých Hôr, *jelenice* od Dolného Kubína alebo *scáky* z Brezovej pod Bradlom vychádzajú sémanticky z niektorých iných znakov, napríklad z farby alebo tvaru huby alebo i z povier, ktoré sa na ňu viažu.

Niektoré názvy sú zrejme prenesené z iných druhov húb, pre ktoré je tiež charakteristický rast na kmeňoch alebo na pňoch stromov a neskoré vegetačné obdobie. Tak napríklad už spomínané názvy súvisiace so slovom *peň* sú charakteristické pre *podpŕcivku michalku* *Armillaria mellea* rovnako ako aj názvy *michalka*, *jasienka*. Podobne názov *pešte-rec* z Hubovej v Liptove a *pesere* z okolia Levíc prešiel pravdepodobne z nápadného a tiež jedlého trúdnikovníka šupinatého *Polyporus squamosus*. Nemožno však vylúčiť ani predpoklad, že niekde ľudia tieto huby zamieňajú.

Významovo nezreteľné je pomenovanie *panoš* pl., doložené z Pa-pradna pri Považskej Bystrici.

V slovenských článkoch s mykologickou tematikou sa koncom minulého storočia používa spravidla názov *hľiva*, ale aj *hľiva chrastavá*, *chrastavka*, *kladná huba*. Súčasný termín *hľiva ustricovitá* vychádza z domáceho pomenovania *hľiva*; adjektívum určujúce druh vzniklo prekladom latinského výrazu *ostreatus* = *ustricovitý* a vystihuje charakteristický tvar plodnice.

M. Majtánová

O jednom „návode na použitie“

Letné obdobie bolo príležitosťou prípravy zaváranín na zimu. Pri novom strojčeku na lisovanie ovocia býva priložený „návod na použitie“. Všimli sme si jazykovú stránku tohto návodu.

Predovšetkým nás prekvapili základné termíny, označujúce celý predmet: *strojček a lis na ovocie*. Predmet, ktorým melieme ovocie, poznáme pod názvom *mlynček*. Tento mlynček patrí do typu nástrojov, ktorých je viac: *mlynček na kávu, mlynček na mäso, mlynček na ovocie, mlynček na mak*.

To sú ručné kuchynské mlynčeky, ktoré nechýbajú ani v jednej domácnosti. V novšom čase ich vytláčajú elektrické mlynčeky a tiež ich voláme mlynčekmi. Pri všetkých ručných mlynčekoch je príznačná jedna súčiastka: *kľuka*.

V návode, ktorý sme našli priložený k mlynčeku Tutti frutti — to je obchodné meno výrobku —, sa najčastejšie hovorí o strojčeku: *zloženie strojčka, chod strojčka, strojček je jednoduchej konštrukcie, odporúčame strojček rozobrať* atď.

Označenie *strojček* sa nám zdá trochu násilné jednak pre masívnosť predmetu, jednak pre pomerne jednoduchý mechanizmus.

Hneď na začiatku sa vraví, že *Strojček je jednoduchej konštrukcie...* Pomocou sponového slovesa *byť* síce môžeme vyjadriť prisúdenie istého stavu alebo vlastnosti: *XY je vysokej postavy, vysokého veku, vysokého veku*, ale častejšie a prirodzenejšie sa vyjadrí to isté pomocou slovesa *mať* v prísudku: *XY má vysokú postavu, vysoký vzrast, vysoký vek* ap.

Veľmi násilne pôsobí aj táto veta s dvoma slovesnými podst. menami: *Zloženie strojčka urobíme opačným spôsobom ako rozobranie* (lepšie: *rozobratie*). Oveľa prijateľnejšie by bolo takéto znenie: *Mlynček zložíme opačným postupom, ako sme ho rozobrali*. Alebo: *Pri skladaní mlynčka postupujeme opačne ako pri rozobraní*. Ide však o takú samozrejmú, o ktorej vari netreba ani písať.

V spomínanej vete a rovnako v celom návode rušivo pôsobí striedavé používanie 2. os. mn. č. a 1. os. mn. č., napr. *Vytočte upevňovaciu skrutku kľuky, kľuku zosunite z čapu špirálového valčeka, odkrúťte...; sitko, ktoré ľahko vyberieme, keď ho ...nadvihneme a potisneme...* Okrem adresnej 2. os. mn. č. slovesa sa používa aj omnoho neutralizovanejšie vyjadrenie v 1. os. mn. č., ba aj neosobné vyjadrenie pomocou 3. os. zvratného slovesa *diať sa* (*regulácia lisovania sa deje*).

Takéto striedanie slovesných osôb spôsobuje štylistickú nerovnovážnosť, ruší štylistickú jednotu, harmóniu vyjadrovania i celého textu.

Pri slovese *pripevniť* vo vete *Lis pripevnite k stolu...* by sme radšej použili častejšiu väzbu s predložkou *na* alebo *o*: *pripevniť o stôl/na stôl*.

Dojem odborného, štylizovaného vyjadrovania dokazuje veta *Regulácia lisovania sa deje pomocou skrutky, umiestnenej na užšom konci lisu*. Po vhodnej úprave by veta znela takto: *Lisovanie regulujeme skrutkou umiestnenou na užšom konci mlynčeka*.

Prihovárame sa však za označenie *mlynček* a za *mletie*, nie *lisovanie* ovocia. Pri lisovaní sa totiž drví ovocie plochou a tlakom bez krútenia, bez mletia — štava sa tlakom dvoch plôch na seba vytlačí, vylisuje.

Celkove možno konštatovať, že sa návody prikladané k jednotlivým výrobkom stále z jazykovej stránky zlepšujú. Sú však pod výrazným vplyvom „odbornického“, vyumelkovaného, násilného vyjadrovania. Chýba im uhladenosť, švih, jasnosť, jadrnosť. A pri praktických návodoch by jednoduchosť reči mala byť samozrejmosťou.

A nemalo by sa stať ani to, že z dvoch strán návodu jedna chýba, ako to bolo v našom prípade.

M. Ivanová-Šalingová

Udialo sa a stalo sa

V Slovníku slovenského jazyka IV, 641 je heslo *udiať sa, udeje, udejú*, ktoré sa štylisticky charakterizuje ako dokonavé sloveso knižné, zriedkavé. Uvádza sa iba jeden príklad z Mihálikovho Spievajúceho srdca: *Aká to s tebou udiala sa zmena?*

Štylistický kvalifikátor SSJ, že ide o slovo knižné, zriedkavé (mohlo sa spokojne napísať české), však už stratil platnosť. Ak čítame našu vedeckú a novinársku prózu, tak sa priam hmýri týmto výrazom. Uplatňuje sa však aj v umeleckej próze a prejavuje veľkú pribojnosť. Uvedieme príklad zo záložky knihy *Strecha* od Bela Kapolku (Smena 1968), ktorý v rozhovore s redaktorom vydavateľstva Smeny Dušanom Kuželom povedal: *O čom píšem, to sa nikdy tak neudialo, len takho sa udiať mohlo*.

Naozaj je to tak, že niektorí naši ľudia sa už prestali prirodzene vyjadrovať, stratili spojenie s ľudovou rečou a „nehatený“ rozvoj spisovnej slovenčiny si predstavujú ľahkomyselným vnášaním slov, slovných spojení a väzieb, ba aj takých frazeologických jednotiek do nej, ktoré sú slovenčine cudzie.

Sloveso *udiať sa*, ktoré sa najčastejšie vyskytuje v tvare minulého času *udialo sa*, prípadne v zápore *neudialo sa*, derie sa do slovenčiny a zásluhou mnohých našich novinárov natíska sa do spisovného jazyka. Jeho čerstvá novosť sa preukazuje aj tým, že nemá neurčitkový tvar na *-ie-*, ako ho majú slovesá zo základu *de-*: *podieť sa, poďejem sa*;

zaodieť sa, zaodejem sa; nadiť, nadejem; dieť sa, deje sa, ale iba -ia-, ktoré je novšie a tiež českého pôvodu.

Iným charakteristickým znakom tých používateľov jazyka, ktorí si osvojili sloveso *udiat sa*, je, že ho používajú nadmerne, kde sa len dá, a že celkom zabudli na staré sloveso *stať sa*, *prihodiť sa*, *uskutočniť sa*. Nepoznajú starú múdrosť: *Čo sa stalo, je staté* (ako môžeme čítať u Tajovského), *Čo sa stalo, sa necdstane*, lež donekonečna jednotvárne všetko sa im ide *udiat* a *udialo sa*. To je chudoba výrazu. To nemožno schvaľovať v spisovnom jazyku.

V. Uhlár

Výslovnosť predložiek *s*, *so*, *k*, *ku*

V populárnej a veľmi praktickej knižke J. Mistríka *Slovenčina pre každého* (na túto užitočnú publikáciu sme už v našom časopise upozornili — pozri J. Bosák, *Slovenčina pre každého*, KS 2, 1968, 56—57) sa dočítame na str. 168—169 o spodobovaní čiže asimilácii spoluhlások.

Chceli by sme upozorniť, že v uvedenej kapitole nie sú niektoré výnimky pri výslovnosti predložiek *s*, *so*, *k*, *ku*, ktoré sa často používajú v ústnom prejave nesprávne.

Predložka *s*, *so* používa sa so siedmym pádom a vyslovuje sa dvojako:

1. ako *s* pred neznelymi spoluhláskami, napr. *s Petrom*, *s chlebom*, *s taškou*;

2. ako *z* v slabičnej podobe *so* a pri *s* vtedy, ak za ním nasleduje samohláska alebo znělá a zvučná spoluhláska, napr. *so sestrou* (vysl. zo), *s nákupom* (z), *s Ankou* (z).

Výnimkou z tohto pravidla sú tvary osobných zámen v siedmom páde: *so mnou* (*so*), *s ním* (*s*), *s ňou* (*s*), *s nami* (*s*), *s vami* (*s*) *s nimi* (*s*). Výslovnosť *z* v týchto prípadoch je nespisovná, a preto nesprávna.

Predložka *k*, *ku* sa používa s tretím pádom a tiež sa vyslovuje dvojako: 1. ako *k* pred neznelymi spoluhláskami, napr. *k peci*, *k práčke*, *k stolu*;

2. ako *g* v slabičnej podobe *ku* a pri *k* vtedy, ak za ním nasleduje samohláska alebo znělá a zvučná spoluhláska, napr. *ku kapuste* (*gu*), *ku chate* (*gu*), *k matke* (*g*), *k Olge* (*g*).

Výnimkou z tohto pravidla sú zasa tvary osobných zámen v treťom páde: *ku mne* (*ku*), *k nej* (*k*), *k nim* (*k*), *k nám* (*k*), *k vám* (*k*), *k nemu* (*k*).

Ak chceme zvyšovať svoju jazykovú kultúru v ústnom vyjadrovaní, musíme dbať na dodržiavanie všetkých pravidiel spisovnej výslovnosti, teda musíme dbať aj na správnu výslovnosť predložiek *s*, *so*, *k*, *ku*.

E. Bajžíková

Od 1. júna platí nový cestovný poriadok

V krátkej správe júnového čísla okresného týždenníka Trnavský hlas Zmeny v železničnej doprave sme sa v prvej vete stretli s touto nezvyčajnou väzbou: *V noci z 31. mája na 1. júna vstúpil v platnosť nový cestovný poriadok a nový grafikon železničnej dopravy*. Pozastavili sme sa nad tým, že cestovný poriadok, a nový grafikon železničnej dopravy „vstúpili v platnosť“.

Vieme, že predložka *v* sa viaže i s lokálom (v ňom je hlavnou predložkou), i s akuzatívom, ale pri ňom väčšinu pôvodných pozícií stratila a silno sa archaizovala. Predložka *v* s akuzatívom sa dnes už využíva len ako štylistický prostriedok básnického jazyka, zriedka v beletrii namiesto neutrálnej predložky *do*. To o nej konštatuje J. Oravec v knižnej práci *Slovenské predložky v praxi* (Bratislava 1968). Podobne sa o nej dozvieme aj z piateho dielu Slovníka slovenského jazyka. Zisťujeme, že predložku *v* s akuzatívom celkom vytlačila predložka *do* s genitívom a okolo jej základného významu sa vyvinulo niekoľko významov, napríklad aj význam stavu, ktorý predložka *do* vyjadruje po slovesách *prísť*, *uviesť*, *dať*, *odporúčať*, *vstúpiť*. Teda nie *vstúpil v platnosť*, ale *vstúpil do platnosti*.

V našom prípade by veta mala znieť takto: *V noci z 31. mája na 1. júna vstúpil do platnosti (alebo ešte lepšie: nadobudol platnosť, začal platiť) nový cestovný poriadok a nový grafikon železničnej dopravy*. Alebo celkom jednoducho: *Od 1. júna platí nový cestovný poriadok*.

G. Gotthardová

SPRÁVY A POSUDKY

Niektoré francúzske práce o jazykovej kultúre

Po francúzsky vyšlo v posledných rokoch viacero kníh o jazykovej kultúre. Osobitne som si všimol štyri práce. Rád by som sa o nich zmienil v tomto časopise, lebo si myslím, že môžu byť v nejednom ohľade i nám podnetom.

1. Joseph Hanse, *Dictionnaire des difficultés grammaticales et lexicologiques* — Slovník gramatických a lexikálnych ťažkostí (Les Editions scientifiques et littéraires, Amiens; Les Editions Bande, Bruxelles 1967). Slovník vyšiel v sérii *Bien écrire et bien parler* (Správne písať, správne hovoriť). Kladie si za cieľ prístupnou formou vysvetliť najdôležitejšie a najjemnejšie gramatické problémy. Chce umožniť používateľom okrem presnejšej znalosti gramatických pravidiel získať si jemnejší zmysel pre jazyk, urobiť si jasnejšiu predstavu o jeho potrebách, o jeho tendenciách a zmenách v minulosti a v prítomnosti a nadobudnúť si citlivé jazykové povedomie. Slovník chce byť viac ako len zbierkou chybných výrazov. Sústreďuje sa na základné ťažkosti, s ktorými sa stretáva bežný používateľ. Autor ich získal z vlastnej skúsenosti. V slovníku osobitne citlivo posudzuje výrazy a zvraty, ktoré sú na hranici spisovného a ľudového jazyka.

Francúzštinu treba brániť proti tým, ktorí ju zle poznajú, ktorí ju znetvorujú svojim nejasným vyjadrovaním a ktorí ju prepchávajú neužitočnými slovami, nelogickými zvratmi a nesprávnymi tvarmi. Je potešujúce — konštatuje autor —, keď sa široká verejnosť živo zaujíma o problémy jazykovej správnosti. Znepokojuje ho však, že mnoho amatérov, fantastov a zaťatých konzervatívcov sa pokladá za sudcov a radcov v otázkach jazykovej správnosti bez ohľadu na mienku vzdelaných a rozhľadených jazykovedcov. Autor sa stavia proti nezdravým puristickým tendenciám. Obhajuje správne francúzske slová a výrazy, odmietané puristami. Pri posudzovaní správnosti alebo nesprávnosti určitého výrazu berie do úvahy tradíciu, francúzštinu, akou hovoria vzdelanci, píše dobrí spisovatelia, francúzštinu ustálenú a vyloženú najlepšimi gramatikami a dobrými slovníkmi. Pritom rozum a logika nie sú vždy rozhodujúce, neraz rozhoduje psychológia a úzus.

Slovník sa nezaobera len gramatickými ťažkosťami. Rieši v abecednom poriadku tisíce otázok, týkajúcich sa lexiky, pravopisu a výslovnosti. Venuje hodne miesta i syntaktickým problémom. Usiluje sa vždy vystihnúť podstatu, základné princípy; skúma mnohé praktické príklady vo svetle analýzy a úzu. Reč autora sa nekomplikuje nezvyčajnou gramatickou terminológiou, je ľahko prístupná i takým používateľom, ktorí sa nevenovali odbornému jazykovednému štúdiu.

V sérii *Bien écrire et bien parler* vyšlo doteraz okrem už spomínaného slovníka trinásť príručiek, v ktorých používateľ nájde praktické rady, ako písať list, obchodnú korešpondenciu, ako môže obohatiť svoju slovnú zásobu,

ale i poučenia o tom, aký má byť verejný prejav, aká je dnešná francúzška výslovnosť atď.

2. Kniha A. Sauvageota *Français écrit, français parlé* — Písaná a hovorená francúzština (Librairie Larousse 1966) vyšla v sérii *La langue vivante* (Živý jazyk). Autor ju venuje všetkým tým, ktorým leží na srdci súčasný stav a bezprostredná budúcnosť francúzskeho jazyka. Usiluje sa presne vymedziť súčasný stav francúzštiny, jej zraniteľné miesta a nové zdroje obohacovania. Osobitne sa zaoberá problémom preberania cudzích, hlavne anglických slov, ako napr. *flash, script, fuel, oil, hot dogs, milk bars, stout, scotch, planning, standing, building* a pod. Francúzština má dosť svojich vlastných lexikálnych prostriedkov, nemusí sa uchýľovať k angličtine. Ťažkosť je podľa autora v tom, že Francúzi neovládajú dosť dobre svoj vlastný jazyk, a preto často opakujú tie isté ošúchané slová, okyptené zvraty a stereotypné formuly. Jazykové prejavy v rozhlase a televízii sa hmýria samými klišé. O Sauvageotovej knihe dostaneme lepši obraz, keď uvedieme aspoň niektoré témy, ktoré spracúva: kto používa francúzsky jazyk; problém slovníka; rozlišovanie slovných druhov; analýza slova; problém pravopisu; o výslovnosti; vhodnosť a nevhodnosť výrazu; vyučovanie francúzštiny.

3. I ďalšia kniha A. Sauvageota *Portrait du vocabulaire français* — Obraz francúzskeho slovníka (Larousse 1964) vyšla v sérii *La langue vivante*. Problémy slovnej zásoby zaujímajú nielen vzdelancov, ale i širokú verejnosť. Teoretici ich dlho zanedbávali. V jazykových príručkách sa im venovala skromná časť zvyčajne na konci po fonetike, syntaxi, ba i štylistike. Mnohí lingvisti pokladajú lexikografiu za podradnú jazykovednú disciplínu. Neprávom, pretože problémy slovnej zásoby sú nielen teoretické, ale i praktické a ako také zaujímajú všetkých členov jazykového spoločenstva. Hlavné otázky, ktoré A. Sauvageot rozoberá, sú tieto: pojem slovná zásoba, vystrojenie slovníka, jednotlivce a slovná zásoba, homonymia, motivované a nemotivované slová, autonómia slov, synonymia a diferenciácia, slová s opačným významom, primárne a sekundárne slová, zložené slová, konkrétne a abstraktné slová, triedenie slov, deverbátiva, slovná zásoba a logické kategórie, expresívne výrazivo, symbolizmus zvukov, skracovanie slov, lexikálny paralelizmus, výpožičky.

4. Jacques Duron, *Langue française — langue humaine* — Francúzština je ľudská reč (Larousse 1963). Autor rozdelil knihu do troch kapitol. Prvú kapitolu venuje dejinám francúzskeho jazyka počnúc stredovekom a renesanciou. V druhej kapitole uvažuje o jazyku a myslení. Náplňou tretej kapitoly sú úvahy o francúzskej zvukovej stavbe a poézii, o fonetických hodnotách v próze, o francúzskom jazyku a vede, o nebezpečenstvách, ktoré hrozia francúzštine, a o francúzskej kultúre vo svete.

Vymenované knihy nám dávajú aspoň rámcovú predstavu o francúzskej knižnej produkcii z oblasti jazykovej kultúry. Podobných prác vyšlo v skutočnosti omnoho viac. Je to upozornenie, ale aj povzbudenie i pre nás. Vydávanie kníh o jazykovej kultúre určených širokej verejnosti je vec nesmierne potrebná a záslužná.

J. Bartoš

SPYTOVALI STE SA.

Pracovná sila. — Redakcia závodného časopisu Nový Svit nám poslala list svojich čitateľov, ktorým sa výraz *pracovná sila* pokladá za ponižujúci pre človeka u nás a v dnešnom čase. Žiadajú si používať termín *pracovník* alebo iný vhodný termín.

Pripomienky ukazujú, že čitatelia sa zamýšľajú nad obsahom a významom slov i slovných spojení, že uvažujú aj o tom, ako najprimeranejšie pomenovať isté javy v našej prítomnosti. Chýba im len možnosť vidieť veci v širších vecných i jazykových súvislostiach.

Odborný termín — teda nie bežné pomenovanie — *pracovná sila* vo význame „pracovník, pracovníčka alebo pracujúci, pracujúca“ je termín z oblasti ekonomiky práce a z ekonomickej praxe. (Pozri Michal Dado, *Slovník politickej ekonomie*, Vyd. SAV 1966, str. 492.) Z hľadiska potrieb ekonomickej teórie a praxe hodnotí sa pracujúci človek skutočne len ako jednotka s názvom *pracovná sila*. Toto pomenovanie je nadradené pomenovaniám mužského rodu *pracujúci*, *pracovník* i ženského rodu *pracujúca*, *pracovníčka*. Keď ide o záujmy ekonomicke a výrobné, používa sa termín *pracovná sila*, napr. *nábor pracovných síl*, *fluktuácia pracovných síl*, alebo aj iné spojenia: *kvalifikované sily*, *odborné sily*, *námezdné sily*. (Porov. *Slovník slovenského jazyka IV*, str. 78 a v 6. význame hesla *sila*.) Keď ide o problémy z oblasti sociálnej, používajú sa termíny *pracovník*, *pracovníčka* alebo *pracujúci*, *pracujúca*: *Pracovníci závodu* (nie pracovné sily!) *majú svoje mzdové požiadavky*. *Závodná rada môže usporadúvať besedy s pracujúcimi* (nie s pracovnými silami!). Ako teda vidieť, mnohoraké životné okolnosti a potreby si vyžadujú rozmanité jazykové prostriedky.

Ak čitateľov časopisu Nový Svit znepokojuje v termíne *pracovná sila* to neosobné pomenovanie osoby, prichodí nám uviesť aj iné prípady takéhoto vyjadrovania. Psychológ i psychiatier majú svoje *objekty*. Objektom je skúmaná osoba, vyšetrovaný pacient. Hovorí a píše sa o výpovediach alebo správaní sa objektu. Podobne sa v policajnej a súdnej praxi používa na pomenovanie osoby pôvodne neživotný termín *orgán*, napr. *vyšetrujúci orgán*, *orgán verejnej bezpečnosti*. Nie je preto pomenovanie *pracovná sila* ako odborný výraz niečím osihoteným v slovenčine. V odbornom jazyku je termín *pracovná sila* potrebný a je morálnym záväzkom zákonodarcov, aby človek, ktorý je v rámci spoločnosti pracovnou silou, nemal pocit, že je hračkou slepých síl. Ale je zároveň povinnosťou pracujúceho, aby bol ako pracovník svedomitý.

M. Marsinová

Topánka, topánočka. — J. Č. z Prakoviec, okr. Spišská Nová Ves, sa pýta, ako sa bude tvoriť zdrobnenina k podstatnému menu *topánka*: *topánočka*, či *topánôčka*. V košíckom vydaní Pravdy čítal túto vetu: „Tak napríklad zaobul našich olympionikov pre Mexiko a v poslednom čase vyrobil topánočky pre dievča 68.“

V spisovnej slovenčine jestvuje síce prípona *-ôčka*, ale s tzv. závislým

variantom -očka (po predchádzajúcej dlhej slabike a po spoluhláske j). Pomocou nej sa tvoria zdobeniny ženského rodu, napr. *žilôčka, žiarovočka* a i. Po predchádzajúcej dlhej slabike a po spoluhláske j sa používa na tvorenie zdobenín prípona -očka: *kucháročka, dievočka, sliepočka, hlávočka, polievočka, postieľočka, myšlienôčka, fajočka*. Podľa tohto pravidla aj od podstatného mena *topánka* bude mať jeho zdobenina vzhľadom na predchádzajúcu dlhú slabiku príponu -očka: *topánôčka, vyrobiť topánôčky*.

J. Jacko

Bochum — v Bochume. — A. P. z Bratislavy: „V Smene z 12. júna 1969 som čítala o západonemeckom observatóriu v Bochumi. S tvarom *v Bochumi* som sa v tomto denníku stretla už viac ráz. Je správny?“

Pisateľka iste tuší, že tvar *v Bochumi* nie je správny, ináč by o ňom nepochybovala. Nezvyčajný je preto, že koncovka -i zaraďuje miestne meno *Bochum* k podstatným menám ženského rodu. V slovenčine má však názov *Bochum* mužský rod podobne ako miestne názvy *Osvienčim, Příbram, Postupim, Chrudim, Kouřim, Ostřihom, Perm, Salem* a i. Všetky sa skloňujú pravidelne podľa vzoru dub: *prísť z Bochumu, blížiti sa k Bochumu, bývať v Bochume, korešpondovať s Bochumom*. Tvar *v Bochumi* sa dostal do tlače mechanickým prepisom z češtiny, kde je oprávnený. Mená typu *Osvětím, Postupim, Chrudim, Příbram* majú v českom jazyku ženský rod, preto 6. p. má zakončenie -i (*v Osvětimi, v Bochumi*).

Prí pochybnostiach v skloňovaní miestnych mien je dnes najspoločnejším radcom 6. diel Slovníka slovenského jazyka. Aj v našom prípade sa z neho dozvieme, že názvu *Bochum* nemožno dávať koncovky ženského rodu.

M. Pisárčiková

Špatný nie je zlý. — N. N-ová z Ležiacova: „Hoci ste už v rozhlase upozorňovali, že v spisovnej slovenčine *špatný* značí nepekčný, mrzký, práve v rozhlase slovo *špatný* ešte vždy počuť (i keď zriedka) v nesprávnom význame. Raz v nedeľu som ho počula vo vysielaní pre našich roľníkov, kde sa spomínalo „špatné „plánovanie“; použil ho náš vysoký poľnohospodársky činiteľ.“

V spisovnej slovenčine ako aj vo väčšine našich nárečí poznáme slová *špatný, špata, špatif, pošpatif, špatniet, ošpatniet*; majú význam „mrzký, mrzká osoba (vec), robiť mrzkým (nepekčným), urobiť mrzkým (nepekčným), stávať sa nepekčným“. Keď teda o dakom povieme, že je špatný, to vravíme, že má nepekčný výzor, a nie to, že by bol azda zlý (nedobry, nemorálny). Netreba rozvádzať, že pod špatnou tvárou (ktorá sa nám nepáči) môže prebývať dobrota, vnútorná hodnota a užitočnosť. Platí to o osobách, ale i o veciach. Prídavné mená *špatný* a *zlý* označujú v slovenčine dve odchodné vlastnosti.

Nie je správne, keď nevšímavo narušame ustálené významy slov. A o to viacej nás takáto nevšímavosť zamrzí, keď za ňou stojí vysokopostavená osoba. Keď urobí chybu Jano z detvianskych lazov, je to spoločensky malá chyba, no keď chybu urobí Ján Funkcionár, je to chyba s veľkým spočen-

ským dosahom (lebo je krajne chytľavá). Platí to aj v rečovej kultúre. — Aj tu žiadame dobrý príklad. (O význame slova *špatný* sme písali v Slovenskej reči 30, 1965, 256.)

G. Horák

Nočný Paríž, či nočná Paríž. — J. Rajtar, Brodzany: „Akého rodu je názov hlavného mesta Francúzska *Paríž*?“

Prevzaté podstatné mená majú v slovenčine rod spravidla podľa zakončenia bez ohľadu na rod v jazyku, z ktorého bolo slovo prevzaté. Prevzaté neživotné názvy zakončené na spoluhlásku sú v slovenčine najčastejšie mužského rodu, napr.: *problém, diagram, diplom, fakt, šansón, trikot* a pod. V spisovnej slovenčine sú mužského rodu i české miestne mená, ktoré sú v češtine rodu ženského: *Chrudim, Kouřim, Litovel, Olomouc, Příbram, Vlašim*. Mužský rod majú v spisovnej slovenčine podľa zakončenia na rozdiel od češtiny i niektoré cudzie miestne názvy: *Moháč, Osvienčim, Paríž, Postupim, Remeš, Sinaj, Solún*. Miestne meno *Paríž* je v spisovnej slovenčine rodu mužského. Za ženské podstatné meno ho chybné pokladali napr. v denníku *Smena* (z 24. októbra 1968) v týchto vetách: *Vidieť Paríž vo dne je ohromný dojem, ale nočná Paríž tento dojem mocne znásobuje. Zasluhou Cestovnej kancelárie mládeže som spolu s tridsiatimi mladými ľuďmi týždník pobudol v jesennej Paríži*. Miestne meno *Paríž* je v spisovnej slovenčine rodu mužského — *nočný Paríž*.

J. Jacko

Na postriežke, nie „na čakanej“. — Náš čitateľ B. K. z Bratislavy nám poslal Prácu z 21. júna 1969. Podčiarkol v nej vetu: *J. P. sa vracal z lesa, kde bol na čakanej* a v nej osobitne zdôraznil spojenie „na čakanej“. Toto spojenie sa mu nevidí správne a sputuje sa na náš názor.

Prv, ako nášmu čitateľovi odpovieme na jeho otázku, pozrieme sa bližšie na slovo *čakaná*. Slovník slovenského jazyka ani Pravidlá slovenského pravopisu ho neuvádzajú, čo signalizuje, že slovenčina takého slovo nepozná. Nachádzame ho však v Slovníku spisovného jazyka českého v podobe *čekaná* s týmto výkladom: spôsob lovu, kedy jeden lovec čaká sám na zvier. Teraz už vieme, o čo ide, poznáme význam tohto slova a tak si nájdeme jeho slovenský ekvivalent. Je ním podstatné meno *postriežka*, ktoré zachycuje i Slovník slovenského jazyka.

Ešte je vari potrebné odôvodniť, prečo je podstatné meno *čakaná* (hláskoslovne upravený variant slova *čekaná*) v slovenčine nenáležité. Preto, lebo slovo *čakaná* je v našom jazyku nesystémové; takto sa v spisovnej slovenčine pomenovania netvoria. Podobne ako *čakaná* sa do systému jazyka nezačleňujú ani podstatné mená *kopaná, košíková, odbijaná*, namiesto nich používame pomenovanie *futbal, basketbal, volejbal*. Pretože v prípade slova *čakaná* ide o pomenovanie terminologického charakteru, kladie sa veľký dôraz práve na systémovosť spomínaného jazykového prostriedku. A pomenovanie *čakaná* nevyhovuje práve z hľadiska systémovosti.

Na záver zhrňame. Namiesto nenáležitého a nesystémového pomenovania *čakaná* používame v spisovnej slovenčine pomenovanie *postriežka*. Lenže o tom už bola reč aj v našom časopise (pozri KS 2, 1968, 190). V redakciách si to mali všimnúť.

Š. Michalus

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán jazykového ústavu L. Štúra SAV. Ročník 3, 1969, číslo 9. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prev. 46, Partizánske. Povolené výmerom SÜKK, č. 1015/IV-68.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969.

Cena Kčs 3,—